

УДК 340.15(477.85/.87) "1918/1923"

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОГОЛОШЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Лісна І. С.

HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF PROCLAMATION OF THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC

Lisna I. S.

За час свого існування, не зважаючи на складну політичну і соціально-економічну ситуацію, ЗУНР приступила до розбудови повноцінної держави. Вперше за багато століть на західноукраїнських землях постала національна держава, яка ґрунтувалася на дотриманні демократичних і соціальних норм.

Ключові слова: *Західноукраїнська народна республіка, Українська народна Рада, Акт злуки, сейм, Галичина, конституція.*

Постановка проблеми. Проголошення Західноукраїнської народної республіки викликано Першою світовою війною 1914 р. Саме війна створила об'єктивні передумови для підйому української національної свідомості і сприяла українській революції. Вперше за багато століть настав шанс для втілення в життя віковичної мрії українців щодо створення суверенної держави. Польські та чеські народи, маючи політичну силу, стали на шлях відбудови національної державності, нівелюючи інтереси інших народностей. Більшість польських громадсько-політичних діячів того часу були переконані, що українці не мали права претендувати на відновлення національної державності, оскільки не були окремим народом, не знали власної історії, не виховувалися на державницьких засадах і традиціях.

Однак поряд з гіркотою тяжкої поразки 1918-1923 рр. приніс українцям і певні здобутки. Значно зросла, зокрема на східній Україні, національна свідомість, яка поширилася на всі верстви суспільства.

Народ здобув впевненість у власних силах, почуття поваги до себе. І це був великий крок – крок до державності.

Стан дослідження. Політико-правовими питаннями ЗУНР займалися такі вчені як Б. Тищик, І. Лісна, М. Стахів, М. Лозинський, В. Кульчицький та інші.

Мета статті – дослідити особливості державотворення та розвитку ЗУНР.

Виклад основного матеріалу. В листопаді 2018 року виповнюється 100 років з дня проголошення Західноукраїнської народної республіки (далі – ЗУНР). Створення ЗУНР було викликано насамперед низкою подій Першої світової війни 1914 р.

Австро-Угорщина впродовж жовтня 1918 р. перебувала на межі розпаду через важку політичну та міжнародну кризи, які сталися в результаті поразки у Першій світовій війні. Польські та чеські народи, маючи політичну силу, стали на шлях відбудови національної державності. Маніфест австрійського імператора від 16 жовтня 1918 р. змінив державний устрій Австро-Угорщини: вона стала федерацією.

Отже, Західна Україна, пошматована великою кількістю протиріч під час війни, отримала певну свободу [1, с. 237].

Як наслідок, 18 жовтня 1918 р. у Львові Галичина, Північна Буковина і Закарпаття створюють Українську національну раду (далі – УН Рада) – політичне керівництво українського національно-визвольного руху на чолі з Є. Петрушевичем. Ця подія стала початком державотворчих процесів на Західній Україні. Національна рада поставила перед собою конкретні цілі, які полягали у розбудові та розвитку започаткованої справи, а саме створення незалежної об'єднаної української держави [2, с. 18].

УН Рада прагнула домогтися визнання Української Держави мирно, в межах існуючої законності та 19 жовтня 1918 р. прийняла постанову про утворення на українських землях Австро-Угорщини єдиної Української Держави [2, с. 19].

Незалежно від УН Ради діяла ще одне об'єднання – Українська військова організація, утворена у 1918 р. з українських офіцерів, які служили у австро-угорській армії. Ця організація створила Центральний військовий комітет на чолі з сотником Д. Вітовським.

Дізнавшись про відмову намісника Галичини Гуйна передати владу українцям у ніч на 1 листопада 1918 р. Військовий комітет вирішив виступити зі зброєю і взяти владу у Львові у свої руки. Таким чином, були захоплені українськими військовими формуваннями найважливіші об'єкти та урядові установи у Львові та інших містах Східної Галичини (ці події отримали назву «листопадовий чин») [3, с. 22].

А вже 9 листопада 1918 р. на засіданні УН Ради стала дуже важлива подія – визначено назву Української держави: Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР). Тоді в її склад входили: Східна

Галичина, Північна Буковина і Закарпаття, тобто ті землі, які були населені українцями.

11 листопада 1918 р. було створено перший українській уряд – Державний Секретаріат на чолі з К. Левицьким.

В Українській народній республіці (далі – УНР) та ЗУНР суттєво відрізнялись склади уряду та напрямки політичної діяльності, а саме:

– першочергова увага в УНР приділялась соціальним питанням, правам національних меншин, а у ЗУНР – національним;

– владу в УНР представляли молоді політики, які у своїй діяльності переважно керувалися революційним романтизмом, а Уряд ЗУНР складався з представників української аристократії та інтелігенції, яка мала великий досвід парламентської боротьби і у своїй діяльності виходила з потреб моменту [4, с. 117].

Але ці розбіжності не стали на заваді до об'єднання, коли дві держави опинилися перед небезпекою знищення власної державності. З ініціативою об'єднання виступила ЗУНР, яка тяжко потерпала від польської та румунської агресії. Вже 1 грудня 1918 р. відбулося підписання у Фастові «Передвступного договору» про об'єднання УНР і ЗУНР, у якому було заявлено про непохитний намір у найкоротший строк створити єдину державу.

Святковий Акт Злуки розпочався 22 січня 1919 р. На Софіївському майдані в Києві урочисто оголосили про об'єднання УНР і ЗУНР у соборну Україну. Відповідно до якого було проголошено: «...Віднині є тільки одна незалежна Українська Народна республіка. Віднині український народ увільнений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднати всі зусилля своїх синів для створення нероздільної, незалежної української держави, на добро і щастя українського народу» [2, с. 21].

Рішення про Злуку було затверджено також 22 січня 1919 р. на Трудовому конгресі, на якому Є. Петрушевича, голову Національної Ради ЗУНР, було обрано до складу Директорії. Але, на жаль, до реального об'єднання УНР та ЗУНР в єдину державу справа не дійшла. Через декілька днів після проголошення Злуки Директорія змушена була покинути Київ під ударами Червоної армії. На плечі ЗУНР ліг весь тягар війни з Польщею. Акт Злуки фактично перестав бути чинним, і наприкінці 1919 р. Є. Петрушевич його денонсував.

Враховуючи невдачу, все таки необхідно підкреслити, що Акт Злуки 22 січня 1919 р. має велике історичне значення, тому що об'єднання УНР і ЗУНР стало моделлю цивілізованого, демократичного, збирання територій у єдиній суверенній державі. Актом Злуки українські землі об'єдналися в одну державу, що утвердило віковічні прагнення українців до соборності й незалежності. Негативним виявилось те, що Акт Злуки був формальним, а уряди УНР та ЗОУНР здійснювали відносно самостійну політику. Отже, об'єднання українських земель відбулося юридично та політично, але через низку причин фактичного державного об'єднання не відбулося [2, с. 21].

Отже, з проголошенням незалежності перед Українською Національною Радою ЗУНР постало завдання розробити і затвердити Конституцію держави – Основний закон, що підтвердить факт державної самостійності й визначить основи державного та суспільного ладу.

Конституційні ідеї, погляди, уявлення, які мали місце в Україні того часу, представлені двома документами – проектом «Основи державного устрою Галицької Республіки», запропонованим урядом ЗУНР Найвищій Раді та Лізі Націй 30 квітня 1921 р., та авторський проект «Конституції Західно-Української Народної Республіки» професора С. Дністрянського [5, с. 34].

Галицький правник С. Дністрянський став автором низки конституційних проектів. Його Проект Конституції 1920 р., за оцінкою дослідників, – один із найкращих конституційних актів міжвоєнного періоду. Він передбачав поділ влади на три гілки – законодавчу, виконавчу та судову. Даний Проект Конституції Західно-Української Народної Республіки є досить великим за обсягом документом, він складався зі 130 розгорнутих положень (окремих параграфів), логічно та змістовно об'єднаних у три глави:

Глава перша «Держава і право» містить три розділи:

1. «Правова держава».
2. «Людські та громадянські права» (складається з підрозділів Свободи, «Рівність», «Охорона і старівля»).
3. «Права народу».

Глава друга «Державна влада» складається із трьох розділів:

1. «Основи державної влади».
2. «Організація народної волі» (містить підрозділи «Народна Палата», «Загально-народна Рада», «Народні Збори і Народні комори» та «Місцеве заступництво»).
3. «Виконання народної волі» (складається з підрозділів «Президент Республіки», «Прибічна Рада», «Державна Рада», «Місцеве управління» та «Правосуддя»).

Глава третя «Право народів на самовизначення» не має поділу на окремі розділи [5, с. 35]. Окремі погляди С. Дністрянського були закладені у зміст Тимчасового основного закону ЗУНР від 13 листопада 1918 р.

Уже 13 листопада 1918 р. УН Рада прийняла тимчасову Конституцію, що отримала назву «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії». Зміст Конституції ЗУНР наведено в таблиці 1.

Зміст Конституції ЗУНР

Назва розділу	Зміст розділу
1	2
<i>I – Назва</i>	Підстава до проголошення незалежності - право на самовизначення народів. Назва держави: Західно-Українська Народна Республіка
<i>II – Границі</i>	Територія ЗУНР «покривається з українською суцільною етнографічною областю в межах бувшої Австро-Угорської монархії, – то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирією і Буковини, та з українськими частями бувших угорських столиць (комітатів): Спиш, Шариш, Земляни, Уг, Берег, Угоча і Мараморощ»
<i>III – Державна суверенність</i>	Верховенство і суверенітет народу, який здійснював свої права через представницькі органи
<i>IV – Державне заступництво</i>	Проголошення загального, рівного, безпосереднього, таємного і пропорційного права голосу із рівними правами чоловіків та жінок. Цим шляхом передбачалося скликання Установчих зборів, які й мали здійснювати державну владу від імені українського народу
<i>V – Герб і прапор</i>	Державним гербом ЗУНР було встановлено зображення «Золотого Лева на синьому полі, оберненого у свою праву сторону», а також синьо-жовтий державний прапор. На державній печатці держави мала бути зазначена її назва

Зрозуміло, що за обсягом і змістом, цей конституційний акт не був повним. Видання «Тимчасового закону» лише підтверджувало функції державного самоутвердження, а прийняті упродовж наступних місяців нормативно-правові акти конституційного характеру доповнили його зміст та визначили основну структуру й характер ЗУНР у вигляді самостійної держави (згодом як ЗОУНР – частини Української Народної Республіки), а саме:

1) Тимчасовий закон про адміністрацію ЗУНР, прийнятий ще 16 жовтня 1918 р. (його положення зберігали чинність і після проголошення незалежності, він регламентував процес організації органів місцевого самоуправління, зокрема повітових);

2). Передвступний договір (Угода про об'єднання ЗУНР і УНР, 3 січня 1919 р.);

3) Закони, які мали предметом правового регулювання конституційно-правові відносини та були прийняті УНР після «Акта Злуки» і перетворення ЗУНР на Західну Область УНР :

- Закон «Про основи шкільництва у ЗУНР» (13 лютого 1919 р.);

- Закон «Про право громадянства у Західній області УНР» (8 квітня 1919 р.). Громадянами держави вважалися всі особи на момент оголошення Закону. Також визначалась процедура та право зміни громадянства та окремо визначалося право отримання громадянства іноземцями. Цей Закон належав до нормативно-правових актів, який узгоджували правові норми УНР та ЗУНР;

- «Земельний закон для ЗУНР» (14 квітня 1919 р.);

- Закон «Про скликання Сейму ЗУНР»;

- Закон «Про вибори (виборчу ординацію) до Сейму ЗУНР» (15 квітня 1919 р.);

- інші акти і документи нормативного характеру [5, с. 49].

Конституційне регламентування основ державного устрою було також визначено прийнятим 15 лютого 1919 р. «Законом про мови», де вказано, що офіційною мовою діловодства держави у внутрішній та

зовнішній політиці й діловодстві усіх промислових об'єктів держави є українська мова, але разом з тим залишалось право за національними меншинами використовувати рідну мову і в побуті, й під час діловодства з державними органами влади.

Державний статус української мови та визначення статусу громадянина були ключовими принципами дотримання громадянських прав та свобод і задекларували ідеї соборності, зокрема під час отримання громадянства.

Отже, все вище наведене дозволяє зробити висновок, що у конституційному законодавстві ЗУНР чітко відзначались засади організації державної влади, механізми функціонування державного апарату та принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Воно гарантувало широкі соціальні та національні права, а також релігійну терпимість. Законодавство звертало особливу увагу на забезпечення прав представників національних меншин.

В ЗУНР значна увага була спрямована на захист земельної реформи на території новоствореної ЗУНР. Державний контроль за земельною реформою було покладено на Державний секретаріат земельних справ. Первісними та найпоширенішими ланками в структурі земельних органів були повітові, громадські земельні комісії з широкими повноваженнями в розподілі землі між користувачами та здійсненні контролю за її використанням [6].

Новостворена ЗУНР за час свого існування, не зважаючи на складну політичну і соціально-економічну ситуацію, приступила до розбудови повноцінної держави, в якій на законодавчій основі формувалась виконавча та судова влада, створювалось регулярне військо та органи охорони правопорядку. Виходячи з умов польсько-української війни, керівні органи жандармерії володіли ширшими

політичними правами порівняно з цивільними органами влади на місцях, останні були зобов'язані всіляко сприяти і допомагати в організації публічної служби охорони правопорядку.

Історія створення ЗУНР та розбудови її державності має безперечне правове значення, адже проголошення її суверенності полягає в тому, що вперше за багато століть на західноукраїнських землях постала національна держава, яка ґрунтувалася на дотриманні демократичних і соціальних норм.

Висновок. Проголошенню ЗУНР сприяли політичні, соціально-економічні та міжнародно-правові підстави. Вагомим чинником, який зосереджував і активізував самостійницькі устремління українців, був польський національно-визвольний рух, що розглядав Галичину як власну територію. Також передумовою створення ЗУНР стала поразка Австро-Угорщини в Першій світовій війні. Головним у контексті проголошення національної державності став маніфест австрійського імператора від 16 жовтня 1918 р., який затвердив право народів на самовизначання, а Австро-Угорщина стала федерацією.

Здійснений у ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. «Листопадовий чин» укріпив настрої українців на самостійництво. Захоплення влади у Львові ознаменувало собою створення Української держави на західноукраїнських землях.

Досвід українців у роботі представницьких органів влади став підґрунтям для політизації національного руху і розгортання державотворчої діяльності в період ЗУНР. Одним із основних здобутків УН Ради в процесі організації органів державної влади було формування системи судочинства, органів прокуратури й утвердження інституту адвокатури. Організаційно судова система чітко ділилася

на цивільну та військову, а основною рисою судового процесу став змагальний характер.

В ЗУНР були сформовані органи державної та місцевої влади, органи правопорядку, які сумлінно виконували функцію захисту цивільного населення в умовах війни. Також в Західноукраїнській Народній Республіці було сформоване регулярне військо. Українська Галицька Армія була добре організована й боєздатна. Слабкістю УГА була нестача старшин, зокрема вищого ступеня.

Прийнятий 14 квітня 1919 р. Закон «Про земельну реформу» ЗУНР започаткував кардинально новий підхід до розв'язання земельного питання, запровадивши приватну власність на землю та державну власність на ліси та ріки. Земельне законодавство ЗУНР є яскравим прикладом української системи правотворення, яка ґрунтується на дотриманні юридичних принципів.

В умовах воєнного часу та в інтересах взаємної безпеки державності у Києві 22 січня 1919 р. було оголошено про підписання «Акта Злуки» УНР та ЗУНР, після чого остання змінила свою назву на Західну Область Української Народної Республіки. Актом Злуки українські землі об'єдналися в одну державу, що утвердило віковічні прагнення українців до соборності й незалежності. Негативним виявилось те, що Акт Злуки був формальним, а уряди УНР та ЗОУНР здійснювали відносно самостійну політику. Отже, об'єднання українських земель відбулося юридично та політично, але через низку причин фактичного державного об'єднання не відбулося.

Література:

1. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 рр. Документи і матеріали: у 5т. – Т.2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. / за ред. О. Карпенка; укл. О. Карпенко. – К.: Мицан, Івано-Франківськ, 2001. – 712 с.
2. Лісна І.С. Становлення державності в Україні (1917–1922 рр.): [монографія у 3-х ч.] /

І. С. Лісна. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2014. Ч. 2. – 2014. – 444 с.

3. Кравчук М.В. Розбудова Української держави та її збройних сил у 1917–1920 рр.: історико-правовий аспект / М.В. Кравчук // Юридичний науковий журнал. – 2016. – № 6. – С. 21–25.

4. Гай-Нижник П.П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.) / П.П. Гай-Нижник. – Київ, 2010. – 304 с.

5. Стецюк П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст / П. Стецюк – Львів, 1999. – 232 с.

6. Тищик Б.Й. Становлення державності в Україні (1917–1922 рр.): моногр. / Б.Й. Тищик, О.А. Вівчаренко, Н.О. Лешкович. – Львів–Івано-Франківськ, 2010. – 272 с.

References:

1. Zaxidno-Ukrayins`ka Narodna Respublika 1918–1923 rr. Dokumenty` i materialy`: u 5t. – T.2. Derzhavotvorchi j administraty`vno-organizacijni procesy`. / za red. O. Karpenka; ukl. O. Karpenko. – K.: My`czan, Ivano-Frankivs`k, 2001. – 712 s.
2. Lisna I.S. Stanovlennya derzhavnosti v Ukrayini (1917-1922 rr.): [monografiya u 3-x ch.] / I. S. Lisna. – My`kolayiv : Vy`d-vo ChDU imeni Petra Mogy`ly`, 2014. Ch. 2. – 2014. – 444 s.
3. Kravchuk M.V. Rozbudova Ukrayins`koyi derzhavy` ta yiyi zbrojny`x sy`l u 1917–1920 rr.: istory`ko-pravovy`j aspekt / M.V. Kravchuk // Yury`dy`chny`j naukovy`j zhurnal. – 2016. – # 6. – S. 21–25.
4. Gaj-Ny`zhny`k P.P. UNR ta ZUNR: stanovlennya organiv vlady` i nacional`ne derzhavotvorennya (1917–1920 rr.) / P.P. Gaj-Ny`zhny`. – Ky`yiv, 2010. – 304 s.
5. Stecyuk P. Stanislav Dnistrians`ky`j yak konsty`tucionalist / P. Stecyuk – Liviv, 1999. – 232 s.
6. Ty`shhy`k B.J. Stanovlennya derzhavnosti v Ukrayini (1917–1922 rr.): monogr. / B.J. Ty`shhy`k, O.A. Vivcharenko, N.O. Leshkovy`ch. – L`viv–Ivano-Frankivs`k, 2010. – 272 s.

Лисна И.С. Историко-правовые аспекты провозглашения Западно-Украинской Народной Республики. – Статья.

За время своего существования, несмотря на сложную политическую и социально-экономическую ситуацию, ЗУНР приступила к развитию полноценного государства. Впервые за многие века на западноукраинских землях появилась национальное государство, которое основывалась на соблюдении демократических и социальных норм.

Ключевые слова: Западноукраинская народная республика, Украинская народная Рада, Акт воссоединения, сейм, Галичина, конституция.

Lisna I. S. Historical And Legal Aspects Of Proclamation Of The West Ukrainian People's Republic. – Article.

Austro-Hungarian Empire was on the brink of collapse during October, 1918, because of harsh political and international situation which was the result of the defeat during First World War.

Polish and Czech people had political power, so they began to rebuild national statehood, ignoring the interests of other nationalities. Most Polish social and political figures of that time were convinced that Ukrainians had no right to claim the restoration of national statehood, since they were not a differentiated as a separate nation, they did not know

their own history and they were not brought up on the basis of statehood and traditions.

The proclamation of ZUNR was supported by political and socio-economic situations along with presence of required international legal bases. A significant factor that focused and intensified the aspirations of Ukrainians was the Polish national liberation movement, which considered Galicia as its own territory. Moreover, the defeat of Austria-Hungary Empire in the First World War created essential preconditions for the establishment of ZUNR. The basis for manifestations in regards to the proclamation of national statehood was the Austrian emperor's manifesto of October 16, 1918, which approved the right of peoples to self-determination and Austria-Hungary became a federation.

Key words: West Ukrainian People's Republic, Ukrainian people's Council, act of unification, sejm, Galicia, constitution.

Авторська довідка:

Лісна Іванна Стефанівна - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри історії та теорії держави і права Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2018 р.

Рецензент: к.ю.н., доцент С. Г. Ковальова.